

Baran ýeri alaýazdy...

Category: Kitapcy, Söhbetdeşlik, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 23 янвря, 2025

Baran ýeri alaýazdy... **BARAN ÝERI ALAÝAZDY...**

Ýakynda 2019-njy ýylyň 27-nji noýabrynda belli wäşi, Türkmenistanyň halk artisti Juma Ýazmyradow aradan çykdy. Juma Ýazmyradow 1938-nji ýylyň 10-njy fewralynda Büzmeýin etrabyňyň Herrikgala obasynda dünýä indi. Ýaşady, döretdi, halkyň göwnünde tagt gurdy, soňra mynasyp ýaşan ömrüne soňky

nokady goýdy we öten-geçen ata-babalarymyzyň yzyna eýerip, bakyýete göç etdi.

Kitapçy edebi-çeper saýty belli wäşimizi hatyralap, onuň bilen 2005-nji ýylda geçirilen söhbetdeşlikleriň birini okyjylaryň dykgatyna ýetirýär.

Merhuma Alladan rehmet, hossarlaryna sabyr-kanagat dileýäris!

Söhbetdeşlikden öňki söhbet

Juma Ýazmyradowyň toýdaky çykyşyny diňlemek üçin, ýegeni Nurberdi Işanowlaryň öýüne bardym. Iki toýuň wideoýazgysyna tomaşa etdim. Şonda täsir galdyran käbir pursatlary ýatlamagy makul bildim. Juma Ýazmyrat eli mikrofonly toýy açýar. «Hormatly adamlar! Toý saçagynyň başyna geçiň! Arkaýynja ýerleşiň! Ýerleşmedikleriňiz azajyk sabyr ediň! Täç doganym, uruş ýyllarynyň açlyk belasundan alyp çykandyr. Bu gün bagtyýar zamanada toý saçagy giňden ýazyldy.

* * *

Nurberdi Işanow daýysy bilen baglanyşykly pursatlary ýatlady:
– «Hydyr-Ylýas» diýen ýaly Juma daým bilen Poşalak agany aýry göz öňümize getiremizok. Bulam olaryň durmuşda-da, işde-de dostlukly gatnaşygynyň nyşany. Bir gün Juma daým bir toýumuzda Poşalak aga ýüzlenýär.

– Tanyş boluň! Bu meniň aýal doganym Çebşek (Çebişem) diýäýäs
– diýip, daýzam bilen tanyşdyrýar. Çebşek daýzamam, tüwelemen daýaw-da. Onsoň Poşalak aga maňlaýyna kölegeledip seredýär-de:
– Aý, ýok, bu çebişden ulurak görünýär-le – diýdi.

* * *

Bir gezek Juma daým bilen awa gitdik. Baş metr ýaly golaýymyzda towşan gezip ýör. Men Juma daýyma tüpeňi uzatdym. Entek tüpeň atyp görmändir! Goşa tüpeňiň iki gulagynam birden gysypdyr. Uly ses bilen tozan turup gitdi. Towşan sese gorkupmy, gulagy gapylypmy, pyrlanyp dur. Ylgap baryp diri tutdum. Ok towşanyň artky aýagynyň dyrnagyndan degen eken. Juma daýmam:

– Etini ok bilen zaýalaman, aw şunuň ýaly awlanýandyr,

öwreniň! – diýen bolýardy.

* * *

Ine-de men halypa degişmeçi Juma Ýazmyradow bilen gürrüňdeş bolup otyryn.

Juma halypa, eli sübseli köçe süpürip ýören gelne:

– «Juma Ýazmyradow» diýlende, siz haýsy pursaty ýatlaýarsyňyz?
– diýdim.

Ol:

– Endamyňy tikenekledip duran okaýyş – diýip, nagt jogap berdi.

– Ilki bilen-ä kalbymy, tutuş tenimi päklemän studiýa baramok. Onsoňam mikrofonyň öňüni halksyz göz öňüme getiremok. Meşhur artistlerimiz Hommat Müllük pahyram goşgyny gowy okaýardy. Magtymguly Pyragynyň «Ýaraşmaz» atly goşgusynda:

*– Ýagşydan ýaman söz çykسا bolar geň,
Akly-görki Alla gaýyrmamyş deň,
Towşan derýa bolmaz, şol suwa-harçeň,
Humsuň ülkesine dolmak ýaraşmaz –*

– diýen bendi bar (goşgyny ýatdan aýdyp berip durka-da, radio diňläp duran ýaly bolupdym). Ine, şu bendiň başky iki setirinde aýdylýan pikir düşnükli. Ýöne soňky iki setiri näme diýýär. Ana, şony bilmek üçin ençeme kitaplary döwür, alymlar bilen maslahatlaşyp, şygryň mazmunyna düşünerdik. Haýsy kitabyň tekjaniň niresinde duranyny, yzyna öwrülmän tapyp bilýän Mäti Kösäýew ýaly alymlat bardy. Ýaltanmazdyk. Soňam aýdylýan pikiriň ruhuna girip okaýardyk.

– Il içinde «Juma Ýazmyrat Alla tarapyn toý üçin ýaradylan ýaly» diýilýär. Gutlah sözüni aýdanyňyzda iň gowy görýän jümläňiz?!

– Toý bir gowy zat. Toýdan bolsun! Çagyrylsam toýdan galamok. Bir zatlar berseler ýüzüme sylup alýan.

– Halypalar hem-de şägirt hakda näme aýdyp biljek?

– *Diýdiler dünýede nämedir gyt zat,
Üç gezek diýdiler: «Ussat!» «Ussat!»
Näçe gyt bolsa-da Ussat diýdiler,
Çyn şägirt ondanam gyt zat – diýdiler.*

Kerim şahyryň – halypamyň şu setirleri bilen jogap bermegi dogry hasap edýän. Ilki bilen-ä halypam halk. Halkdan ýygnap, soňam tараşlap, özüne gaýtaryp berýär. Galyberse-de, Magtymguly Myşşy, Gurbangylyç Hydyr, Pyhy Tagan, Mämmet Seýit, Gurbannazar Eziz, Aşyrberdi Kürt ýaly ussat ýazyjy-şahyrlary, tanymal wäşileri öz halypalarym hasaplaýaryn.

Juma Ýazmyrat gülkiň-degişmäň manysyny şeýle düşündirdi:

– Arkadiý Raýkin «Konsertde tomaşaçy gülsün. Ine, konsertden soň öýüne gaýdyp barýarkalar, pikire batyp dymynlar, öz ýalňyşlaryna düşünsinler» diýýär.

– «Olar Watan üçin söweşdiler» kinofilminde türkmen dilinde ses berdiňiz. Artist Ýuriý Nikuliniň içki dünýäsini açyp bilipsiňiz diýip hasap edýän.

– Iki ýüze golaý kino terjimesinde ses berdim. Şolaryň içinde iň kyn düşeni azerbaýjanlaryň «Arşin Mal alany». Dünýä belli artistler Ýuriý Nikuliniň, Kramorowyň, Leonowyň seslerine türkmen dilinde ses berdim. Ýerine düşenini-düşmedigini halk aýdar. Şu iki pursaty aýdyp biljek. «Belorus wokzaly» atly filmde Leonowyň sesini beripdim. Bir gezek Puşkin teatrynda duşuşyk boldy. Şonda meşhur artist Leonowyň özi «Men türkmençe gowy bilýän ekenim» diýip elimi gysdy.

Ýene bir waka ýadyma düşýär. Bir öýüň gapysyna ýetdim. Öýden bir garry daýzanyň: «Sesiň başyňy iýsin. Näçe kişini gara ýere ýuwutdyrdyň» diýip, sögünip oturanyny eşitdim. Diňşirgensem, öz sesim gulagyma iläýdi. Poşalag-a Staliniň, menem Gitleriň sesini beripdim. Bildirmän yzyna dolandym.

– Bir döwürde Tagan Sary (Annam brigat)n Akmyrat Bäşim ýaly tanymal artistler tapgyry ýüze çykdy? Sebäbi nämedenkä? Ýa režissýoryň güýçlülügindenmikä?

– Ruhnamanyň birinji kitabynda: «Ýylgyryş – adamyň ruhy ýüzüdir. Ýürekden ýylgyryan adamlar jomartdyr, olaryň işleri şowunadyr» diýip, nygtalşy ýaly, ýylgyrmak, şatlanmak ruhbelentligiň alamaty. Kalby şahandazlyga ýugrulan kalbymyz degişmä, ýylgyrdýan hoş söze uly ähmiýet berýär.

Biz halkyň içinde gezýäs. Hemişe zehinli adamlar gözleginde. Haýsy kärdeligine garamyzok. Ýiti zehinlidigini duýsak, studiýa alyp gelýäs. Akmyrat Başimow, Tagan Saryýew ýaly halypa artistler durşy bilen zehindiler.

– Radioda goýan oýunlaryňyz barada-da aýdaýsaňyz.

– «Görogly» şadessanynyň köp şahasyna oýun goýdum. «Öwez öýlenen», «Gyratyň ogurlanyşy», garaz, kän. «Şükür bagşy», «Nejeboglan», şeýle-de Mylly aga, Pürli aga ýaly ussat sazandalar barada-da goýan radiooýunlarymam ep-esli bardyr.

– Şunça ýyllyk iş tejribäňizde ýatda galan, begenen pursatyňyz?!

– 1987-nji ýyly garşylaýardyk. Ýanwaryň 2-sidi. Şonda Saparmyrat Nyýazow biziň «Mawy yşyk» täze ýyl gepleşigimizi öwdi. Öz ýanyna çagyrdy. Kyrk sekiz ýaşymdadym. «Türkmenistanyň at gazanan artisti» diýen hormatly at berdi. 1994-nji ýylyň 8-nji iýulynda Gurbannazar Atakgaýewiň (Poşalagyň) altmyş ýyllygynda-da «Türkmenistanyň halk artisti» diýen at berdi». Sag bolsun.

* * *

Hormatly okyjylar!

Juma Ýazmyradow barada kárdeşleriniň, şägirtleriniň beren gürrüňlerini hem Size hödürleýäris.

Ýazjema! Annaýewa, «Watan» radioýaýlymyň «Ylham» bölüminiň müdiri:

– Juma Ýazmyradow iş tejribämde halypa mekdebi. Ir bilen işe gelende edep bilen salam berip, ula-uly, kiçä-de kiçi ýaly

garaýar. Radioda ses bilen söze üns berilýär. Juma halypa bilen işleşeňde, ol juda talapkär. Sözleriň dogry aýdylyşyna gaty üns berýär. «Guş ganatyn ýaýýar. Hamyr ýaýylýar. Manysyna düşünip dogry aýdyň! Diňleýji sizden akylllydyr. Baha berip otyr. Bilmeýän, düşünmeýän zadyňyz bolsa çekinmän soraň!» diýýär.

Bir gezek kärdeşim Maksat Altaýew bilen gepleşigi ýazga geçirip durus. Aňyrda Juma halypanyň bardygyndanam habarymyz ýok. Okap oturan eserimiziň bir ýerine gülkimiz tutup, saklanyp bilemizok. Birden aýnaň aňyrsyndan Juma halypa seredip, süýem barmagyny galdyrdy-da, ýeke agyz: «Boluň, gülüň» diýenden öwrülip gülkiň tutsa nädersiň. Şonda ol bize: «Ses dutar ýaly düzülgi bolmalydyr. Hekaýa oka, çeper teswirleme oka, şonuň hersiniň ruhuna girmeli» diýip düşündirdi. Ine, şo pursat hiç ýadyndan çykanok. Juma aga bilen edilen mesawy gürrüňlerem biz üçin okuw sapagy ýaly. Ol ýazga gelende, hiç wagt birinji gezek sesini ýazdyрмаýar. Sesini durlap, soň okar. Ýaýlyma gelende şeýle. Başga wagt, gör, näçe gezek taýýarlyk görýändir. Ol çykyşyň hiline berk gözegçilik edýär. Käbir ýagdaýda taýýarlyksyz bolsaň «Gowusy, oturyber» diýip, göni aýdyp bilýär. Işine ýüregi bilen berlen kişä welin, sarpasy üýtgeşikdir. Göwni ýetende, şolara-da şägirdi bolsa-da halypam diýýäýär. Şahandazlyk sözi agzalanda, hökman Juma Ýazmyrady göz önünde tutýaryn. Alaýaz adam. Gül-gülälekleli türkmen baharyny göz önüne getirýär.

Daňatar Meredow, «Watan» radioýaýlymyň baş režissýory:

– Oglan döwürlerimizde-de men radio diňlemäni gowy görýärdim. Şol döwürler «Bahar» radiostansiýasy diýen ýaşlar üçin gepleşik bardy. Şo gepleşigi ürç edip diňlärdim. Gepleşigiň alyp baryjylarynyň biri Juma Ýazmyradowdy. Soň bilip otursam, gepleşigim režissýoram Juma Ýazmyradow eken. Ol wagtlar režissýor näme iş edýär, redaktor näme iş edýär bilemokdym. Ýöne şol gepleşikde beýleki gepleşiklerden tapawutlylykda özüne çekiji bir güýjüň bardygyny bilýärdim. Şol güýji döredýän adamyň Juma Ýazmyradowdygy şol wagtam bellidi. Ýöne

biz ony alyp baryjy hökmünde tanaýardy. Şol güýji Juma halypaň gepleşigiň režissýory bolanlygyndan görýän. Onda ylahydan berlen režissýorlyk güýç bar. Bulam, elbetde, içki dünýäsindäki terbiýesinden, tebigatyndan. Kakasy Ýazmyrat molla-da bihal adam däl. Atadan geçen edep-terbiýe, halallyk ýaşaýyşda sazlaşyk döredýär. Dünýägaraýşynda başga režissýorlar bilen tapawudy ýer-gök ýaly. Aýtmaly zadyň bidem radioda öz mekdebini döredip bildi. Şonuň ýoly bilen işlejek bolýas. Ilki bilen halypa öz bilýän zadyny şägirdine öwredýär. Aýdym-sazda-da bardyr. Soň özüňçe ösdüribermeli diýilýär. Öz düşüňjähäň baý bolmaly. Juma halypanyň üşüginiň güýçlüligi radio gepleşikde tikin maşynyň sesini bermek üçin, otluçöpüň gabyny şykyrdadýar. Ýa-da elýaglyga krahmal düwüp, owkalap, garda ädikli ýörän ýaly ses berýär. Onsoň tomsuň ortaky aýy, gysda almaly radiooýny goýup bilýär.

«Gyratyň ogurlanyşy» radiooýnunda Akja Jumadurdyýewa kempiriň keşbini ynanýar. Olam ýaş. Emma Juma aga otluçöpi döwüp, iki gyrasyna pagta oraýar. Soňam agzyň iki çetinde dikligine gysdyryp goýdurýar. Şeýdibem, kempiriň sesini berdiripdir. Şunuň ýaly tärleri tapmaga ussat.

Öre Daşgynow, şahyr:

– Halypam Juma Ýazmyradow bilen teleýaýlymda bile işleşdik. 1993-1994-nji ýyllarda. Onuň bilen işleşende ýadaňok. Eseri ýazan adamy joşduryp bilýär. Juma agaň nusgawy edebiýatam, halk döredijiliginem oňat bilýär. Okumyş. Öz ugrundan dünýä edebiýatyny gowy bilýär. Bir zat ýazsaň, ulagyň içinde barýarkaň aýt. Atakgaýew (Poşalak) ikisi taýýarlyk görüp, barjak ýeriňe çenli tasa getirer. Ýazan adama öz ýanyndan «Be-e menem ýazyp biljek ekenim-ow» diýdirýär. Höwes döredýär. Birnäçe ýyl mundan oň Sankt-Peterburga okuwa barýan. Maňa: «Şo ýerdäki degişne teatryna gatna. Bize bir zatlar döretmäge her aýda bir ýazgy iber. Bolmasa-da, şolaň eserlerinden terjime edip iber» diýip boýnuňa goýýar. «Ýazyjylaryny; artistlerini öwren» diýip ýol salgy berdi. Bu – bagt. Özüň açylmaga mejbur edýär. Onuň üçin ýazan eseriňde Juma Ýazmyradyň (Topulagyň)

ýa-da Atakgaýewiň (Poşalagyň) keşbi göz öňünde dur. Şular ýaly güýçli, zehinli adamlaryň arasynda bolaňda, gowy eseri döredip boljakdygyna göz ýetirýärdim.

Gurbangylyç Hydyrow, ýazyjy:

– Juma Ýazmyratda ýüzüniň mimikasy bilen, el hereketi bilen, düýbünden başgaça wäşilik güýçli. Ol öýkümäge-de doly ussat. Gaýtalanmaýan şahandazlygy bilen bile göze ýakymlylyk, özüne çekijiligi üýtgeşik. Öňem telim gezek okan degişmäňdir ýa-da telim kişiden diňlän degişmäňdir. Emma Juma aýdaňda gülüp-gülüp hezil edýäň. Ine, şeýle bir waka.

Juma Moskwada baş ýyl okap Herrikgala, öýlerine gelýär. Gelse, gapylarynda duran eşekleri ony tanaýypdyr. Şuny bir gürrüň berýär, eşegiň agzyna öýkünip.

«Hih, Juma-a «hih» etdirip, içini çekip, dilini sallap eşek «bolýar». Ony ýazgyda bermegem kyn. Köplenç, Juma «şumowoy» diýýärler. Haýwanlaryň islendigine ýa-da tebigat häsiýetlerine ýylдыrymyň, ýeliň-ýagnyň sesini berip öýkünip bilýär. Işdeş ýoldaşlarynyň-a ulusynyň-kiçisiniň agzyna öýkünýär. Gowy ýerem hiç kim ondan gaty görenok, güläýýär. Toýa barsa-da, oturşyga barsa-da, märeke şonuň daşyna aýlanaýýar. Özünüň degişmesem däldir. Emma her kim Juma Ýazmyradyň pylan degişmesi diýer. Sebäbi Juma hem-ä özüçe ösdürip bilýär hem öz içinden geçirip, özüçe aýdyp bilýär. Bulam onuň güýçli şahandazlygynyň subutnamasy. Onuň şahandazlygyny kagyзда açmak ýeňil däl. Munuňam sebäbini, onuň köp taraplaýyn ukyplylygyndanmyka diýýän. Onda suratkeşligem bar. Biri oňa:

– Juma jan! Tüweleme, çagalarymyň damagynda dişi bar ýaly. Bazardan daşap ýetişseň iýip ýetişýärler – diýip, gürrüň berse, ol:

– Gaýrat et! Honha, biziň aýal doganymyz iki setir dişlilerem ekläp ýör – diýip, hem degşer, hem eklenji kyn görýäne jogaby nagt eder.

* * *

Inisini öýermek üçin, birine gudaçylyga barypdyr. Barsa, olaram: «Sekiz müň manat baha getiräýseňiz?» diýipdirler.

Juma-da olara:

– Gowusy, siz bize dört müň manat beriň. Biz inimizi size ugradaýalyň! – diýýämiş.

* * *

Men onuň bilen köp ýyl bile işleşdim. Tirkeşdik. Öýüniň gapysynda ýekeje düýp erik agajy bar. Erik bişende ýörite dadyrmak üçin Atakgaýewi (Poşalak), meni öýüne äkidýärdi. Hoşniýetli häsiýeti bar-da şoň ýaly. Hemişe men-ä oňa halypa diýýän, olam maňa. Öýüne barýas welin, ogullary bar. Iň ulularam daýaw-da. Juma-da:

– Ine, şu çişiklerem meni eklemeli – diýip degişýär.

* * *

Bir gezegem «Halk artisti» diýen at berlen wagtlary, täze alan maşyny bilen konsert bermäge gidýär. Bir obada konsertden çyksa, maşynynyň ýüzüne çüý bilen «Juma Ýazmyray halk artist» diýip, ýazyp gidipdirler. «Gözüm düşüp okanymdan begendim. Ýöne öňüne «Wah» goşup» diýýär. Şunam özi gürrüň berýär welin, gülmän durup bolanok.

* * *

Juma Moskwada okaýarka, gapyrjaga salyp jigilerine sowgat iberipdir. Öýdäkilerem sowgady özleri açman, sylap, kakalaryna açdyrýarlar. Ýazmyrat aga gapyrjagy açandan bir zat böküp gujagyna düşýär. Görse, oýunjak gurbaga. Depesinden basaňda böküp ýörenje gurbagany sowgatlaň iň üstünden goýan eken. Onsoň Ýazmyrat aga kiçi ogluna:

– Hat ýazyň Juma. Şu gurbaganam satyn aldymyka? Eger o ýerde gurbaga geçgelli bolsa, onda şu ýerden üç-dört ýüz sany janlysyny ibereýin – diýipdir.

* * *

Käbir söhbetdeşlige baraňda, ilki birnäçe zatlary ýatlap, soň maglumat alynýan wagtam bolýar. Juma halypa-da belet

bolmamsoň, şeýledir öýtdüm. Ony-muny gürläp ugradym welin, ol gülkünjem gürlledi:

– Özüň gürläp dursuň welin, biz-ä gaýdyberjek – diýip.

Hem-ä güldüm. Žurnalistik tejribäme ýene bir belligiň goşulanyna-da begendim.

* * *

Her hepdäniň sişenbe güni «Watan» radioýaýlymyň işgärleriniň arasynda döredijilik maslahaty geçýän eken. Gyzyklanyp oňa-da gatnaşdym. Ýaş şägirtleriniň biri ýerinden turup, öz alyp barýan işlerini gürrüň berdi. Soňam:

– Özümiň iş tejribämiň baýlaşmagy üçin, aramyzda oturan Juma halypa uly minnetdarlyk bildirýän – diýdi-de, Juma aganyň ýüzüne seredip:

– Ömrüň uzak bolsun, halypa! Nesip bolsa, ýene-de bile işleşeli! – diýenden, olam:

– Çydasañ işleşeris – diýýär. Eýýäm degişmäň üsti bilen, öte talap edijiligini duýdurýar.

Şu söhbetdeşligi taýýarlamak üçin üç gün «Watan» radioýaýlymyna gatnadym. Birinji gün Juma Ýazmyradyň özi bilen gürrüňdeş boldum. Gyzykly gürrüňlerden doýma ýok. Indi kärdeşlerinem diňläsim gelýär. Ertesi bir kärdeşinden maglumat aldym. Juma aga-da her gün barýanymy görýär-de. Ahyry, üçünji gün, bir kärdeşinden maglumay alyp otyrdym welin, ol ýylgyrды-da:

– Doganjyk! Seni Alla bize Ezraýyl perişde edip iberäýen däldir-dä – diýdi.

Nämesindendigin-ä bilemok. Halypa wäşiniň bu degişmesi mende döredijilige gaty uly hyjuw, joşgun dörettdi.

Söhbetdeş bolan: Akgül SAPAROWA. Söhbetdeşlik